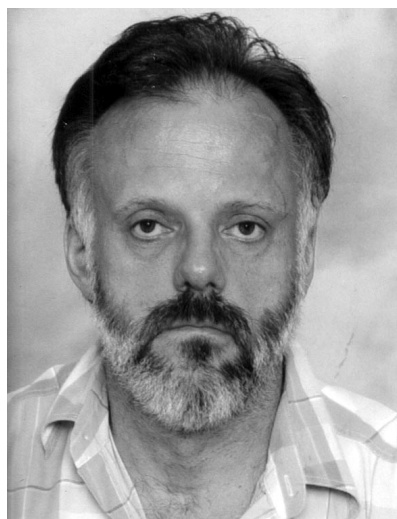

Dr Dušan Mešić *

ULAZAK STRANIH BANAKA U ZEMLJE U TRANZICIJI

U radu je data analiza efekata ulaska stranih banaka u zemlje u tranziciji a posebno u Srbiji. Autor ističe neke uočene dominantne probleme u ovim procesima sa kojima se suočavaju nadzorne institucije tih zemalja.

Reforma finansijskog sektora, u zemljama koje su se pridružile Evropskoj Uniji, bio je težak proces. Tokom 90 godina prošlog veka, reforme su bile sprovedene, i formirano je tržište hartija od vrednosti. U tom kontekstu, preduzeta su dva značajna koraka: privatizacija državnih banaka, i otvaranje domaćeg finansijskog sektora stranim investitorima.

Do 1994. godine, državne banke su još uvek bile dominantne u navedenim zemljama. Privatizacija bankarskog sektora, u zemljama u tranziciji, dobila je ubrzanje u 1995. godini. Od tada, došlo je do izrazite promene vlasničke strukture bankarskog sektora. Pri tome, navedeni proces, nije išao istom brzinom, i nije obuhvatio sve zemlje. Češka, Estonija, Latvija i Slovačka, imale su u 2002. godini, malo učešće državnih banaka u ukupnoj aktivni bankarskog sektora.

Drugi pokazatelj reforme bankarskog sistema je prisustvo stranih banaka, u zemljama u tranziciji. Prisustvo stranih banaka, pretpostavlja

* Narodna banka Srbije Sektor za kontrolu i nadzor poslovanja banaka

da je prednost, u reformi bankarskih sistema ovih zemalja. Ulazak stranih banaka, u zemlje u tranziciji, kao što je napomenuto, odvijao se tokom 90 godina prošlog veka. Estonija je pri tome, ekstremni primer, s obzirom da 98% ukupne aktive bankarskog sistema, se odnosi na strane banke.

Prihvaćeno je da, analiza reforme bankarskog sektora, u zemljama u tranziciji treba da koristi indikator, koji kombinuje aspekte privatizacije i značaj stranih banaka u navedenim zemljama. U navedenim zemljama, ovaj proces nije imao istu brzinu i obuhvatnost. Vodeća zemlja, u pogledu prisustva nedržavnih banaka, u zemljama u tranziciji, je Estonija, a suprotni primer je Slovenija.

U sledećoj tabeli¹ daju se uporedni podaci o broju stranih i domaćih banaka u određenom broj zemalja za više godina, pri čemu U - označava ukupan broj banaka, D - broj domaćih, a S - broj stranih banaka:

Tabela 1

Godina	Češka			Hrvatska			Estonija			Latvija			Mađarska			Poljska			Slovačka			Slovenija			Ukupno		
	U	D	S	U	D	S	U	D	S	U	D	S	U	D	S	U	D	S	U	D	S	U	D	S	U	D	S
1993.	14	7	7	16	16	0	2	2	0	4	4	0	11	4	7	16	12	4	7	5	2	7	6	1	67	56	21
1994.	23	13	10	25	25	0	3	3	0	12	10	2	19	7	12	28	22	6	11	8	3	11	10	1	132	98	34
1995.	25	14	11	28	28	0	5	5	0	15	13	2	22	8	14	33	25	8	14	10	4	17	14	3	159	117	42
1996.	28	16	12	34	34	0	9	9	0	17	15	2	23	8	15	39	29	10	19	11	8	24	20	4	193	142	51
1997.	29	16	13	40	38	2	9	9	0	23	18	5	25	8	17	41	28	13	20	11	9	24	20	4	211	148	63
1998.	24	11	13	35	31	4	5	5	0	20	15	5	24	4	20	42	25	17	21	11	10	20	15	5	191	117	74
1999.	25	10	15	34	28	6	4	4	0	19	13	6	28	4	24	43	24	19	16	8	8	19	14	5	188	105	83
2000.	23	9	14	31	22	9	4	2	2	20	15	5	29	3	26	38	15	23	15	7	8	19	14	5	179	87	92

Gornja tabela, govori u prilog naglom rastu broja banaka, u navedenim zemljama od sredine 90 tih godina prošlog veka, i većem udelu stranih banaka, u ukupnom broju u 2000. godini.

Važno je naglasiti, da razlika između domaćih i stranih banaka, se ne odnosi samo na činjenicu, da su strane banke delovi međunarodnih bankarskih institucija, već se može ogledati, u različitim ciljevima i bilansima. Banke, se naime, različito ponašaju u odnosu na korisnike kredita.

Tako, neke banke mogu dati prednost davanju kredita, na “transaction by transaction basis”. U ovom slučaju, banke povećavaju

ponudu kredita, u cilju zadovoljavanja tražnje, kada je privreda zemlje u tranziciji u usponu, a smanjuju ponudu, kada privreda beleži smanjenje aktivnosti. Sa druge strane, druge banke, mogu odobravati kredite, nezavisno od cikličnih kretanja privrede, što uključuje, da ne smanjuju ponudu kredita u privremenim pogoršanim ekonomskim uslovima poslovanja privrede. Ovakva politika kreditiranja, manje je osetljiva na ciklična kretanja privrede zemlje, u tranziciji, i može se zbog toga smatrati relativno kontracikličnom i stabilnom. Takođe, u zavisnosti od vlasničke strukture banke, kvalitet njenog bilansa, može biti od odlučujućeg značaja u promenama ponude kredita. Banke, čije je poslovanje pogoršano, neće biti u stanju, da povećaju obim davanja kredita, kao odgovor na pozitivne tržišne signale, već će se usredsrediti na poboljšanje svog bilansa.

Strane banke mogu da pružaju najmanje tri značajne prednosti:

- a) poboljšanju finansijskih posrednika, na domaćem tržištu, ulaskom stranih institucija, sa jakim reputacijom;
- b) transferom odgovarajućeg upravljanja rizicima, i shodno tome, smanjenjem troškova transakcija, u okviru finansijskog sektora;
- c) uvođenju odgovarajuće regulacije banaka.

Postojeća literatura, naglašava, uticaj ulaska stranih banaka, na stabilnost bankarskog sektora, u zemljama u tranziciji, ističući pri tome, da je pozitivan uticaj stranih banaka, zasnovan na činjenici, da strane banke ne posluju samostalno i da su pod uticajem matičnih banaka. Bankarska holding kompanija, može da

¹ Izvor: R. D. Haas, I. V. Lelyveld: Foreign banks and credit stability in Central and Eastern Europe: Friends or Foes, MEB Series 2003-04, De Nederlandsche Bank, Research Series Supervision No. 58, May 2003., str. 22.

figuriše kao “lender of last resort”, stabilizirajući ceo bankarskih sistem zemlje, u tranziciji u slučaju finansijske krize. Uopšteno govoreći, ovo gledište, naglašava da prisustvo stranih banaka, dovodi do stabilnosti ponude kredita. Poslovanje većih stranih banaka, u zemljama u tranziciji, može poboljšati konkurenciju, u okviru bankarskog sektora. Veća konkurencija, poželjna je iz više razloga: na prvom mestu, poboljšanje efikasnosti pružanja finansijskih usluga; drugo, da podstiče inovacije, treće, doprinosi stabilnosti bankarskog sistema.

Sa druge strane, Barth (2001)², ukazuje da prisustvo ograničenja, u pogledu ulaska stranih banaka, ima za posledicu, manju efikasnost banaka, koja se ogleda u većim kamatnim maržama i većim operativnim troškovima poslovanja banaka. Drugi autori (Claessens)³, su utvrdili, da ulazak stranih banaka smanjuje kamatnu maržu bankarskog sektora, kao i da veća koncentracija (Demirguc-Kunt)⁴ u zemljama u tranziciji, je povezana sa manjom efikasnošću bankarskih sistema u tim zemljama.

Ulazak stranih banaka, može takođe, dokapitalizovati bankarske sisteme zemalja u tranziciji, posle perioda kriza.

Strane banke, u zemljama u tranziciji, mogu poboljšati finansijsku stabilnost, većom diversifikacijom izloženosti, i poboljšanjem upravljanja rizicima. Takođe, one imaju lakši pristup povećanju kapitala, ili likvidnim sredstvima, u periodima kada se banka suočila sa poteškoćama u poslovanju.

Navedene banke, koje posluju u različitim zemljama, mogu lakše, da reaguju, na ciklične promene, u zemljama u tranziciji s obzirom da su manje osetljive, na ciklična kretanja u tim zemljama.

Strana banka, u zemlji u tranziciji, može takođe smanjiti rizik, poboljšanjem upravljanja rizikom, i daleko realnijim rezervama, u odnosu na nenaplativne kredite. Kada ovakva praksa,

dobije širu primenu, u zemljama u tranziciji, to će imati za posledicu, poboljšanje stabilnosti finansijskog sistema u toj zemlji. Ovo se, u prvom redu, odnosi na mogućnost, da strane banke, sredstvima dobijenim od matične banke, mogu u većem obimu kreditirati, profitabilnije i kreditno sposobne dužnike, u zemljama u tranziciji, preuzimajući ih tako od domaćih banaka, što ima za posledicu njihovu smanjenu profitabilnost. Drugo, strane banke, mogu usredsrediti svoju kreditnu politiku, samo na veće kompanije. Ovakva praksa je promenjena, sve većim učešćem, stranih banaka, u zemljama u tranziciji u kreditiranju stanovništva.

Posmatrajući povezanosti između prisustva stranih banaka, i nenaplativih kredita, prisutna je negativna korelacija, za razliku od učešća državnih banaka, u ukupnoj aktivni, bankarskog sektora, i učešća nekvalitetnih kredita, gde je prisutna pozitivna korelacija. Na osnovu navedenog, može se zaključiti, da privatizacija i prisustvo stranih banaka, imaju pozitivan uticaj, na pokazatelje poslovanja bankarskog sektora, zemalja u tranziciji.

Očekivane koristi od ulaska stranih banaka uključuju:

- a) uvođenje novih bankarskih tehnologija i finansijskih inovacija;
- b) mogućnosti ekonomije obima i vrste poslova;
- c) poboljšanje konkurentskog ambijenta;
- d) razvoj finansijskih tržišta;
- e) poboljšanje infrastrukture finansijskog sistema;
- f) privlačenje stranih direktnih ulaganja.

Očigledno je, da postoji pozitivna korelacija, između prisustva stranih banaka, u zemljama u tranziciji, i stabilnosti njihovih bankarskih sistema. Pri tome, treba naglasiti, da su najvažniji motivi ulaska stranih banaka u, zemlje u tranziciji, nove poslovne mogućnosti, ekspanziona strategija, kao i da za sve banke, koje posluju u zemljama u tranziciji, najvažnija

² Barth, J. G. Caprio, R. Levine: Bank regulation and supervision: what works best, World Bank Policy Research Working Paper, No. 2775, August 2001.

³ Claessens, S. A. Demirguc-Kunt, H. Huizinga: How does foreign entry affect domestic banking markets, Journal of banking and finance, 25,

⁴ Demirguc-Kunt, A. Laeven, R. Levine: Regulations, market structure, institutions, and the cost of financial intermediation, World Bank, Mimeo, 2003.,

Sve citirano u R. Modeno, A. Villar: The increased role of foreign bank entry in emerging markets, BIS Papers, No. 23.

je makroekonomska, i politička stabilnost tih zemalja, liberalna ekonomska politika, i dobri preduslovi za priključenje ovih zemalja zapadnoj Evropi.

Strane banke, imaju sasvim različite prednosti u odnosu na domaće banke, u različitim zemljama. U Estoniji, u kojoj dominiraju strane banke, njihova prednost u odnosu na domaće, ogleda se u sledećem: a) jeftinijim troškovima pribavljanja potrebnih sredstava; b) povoljnijim kamatnim stopama na kredite; c) konkurentni položaj, u odnosu na domaće banke. Kod drugih zemalja, kao što su npr. Poljska, Rumunija i Litvanija, prednost stranih banaka, se ogledala pak u njihovoj reputaciji, većem obimu bankarskih inovacija, i boljem upravljanju rizicima.

Prednost strane banke, u odnosu na domaću u zemljama u tranziciji, ogleda se i u mogućnosti veće zaštite lokalnih ulagača, nego što to može da obezbedi domaća banka, obzirom da one mogu računati na finansijsku podršku matične banke. Ova mogućnost poslednjih godina se osporava.

Drugi autori imaju suprotno mišljenje. Prvo, da je ponuda kredita stranih banaka, manje stabilna, nego domaćih banaka, verovatno zbog toga, što strane banke reaguju više prociklično, ili zato što su njihove odluke, u pogledu poslovanja pod uticajem ekonomskih kretanja, ne samo u zemlji u tranziciji, već i u matičnoj zemlji.

Uzrok ovakvog poslovanja, može se ogledati, u činjenici da, matična bankarska holding kompanija, realocira kapital u različite geografske regione, na osnovu očekivanih rizika, i stope prinosa na uložena sredstva. U slučaju, kada ekonomski rast, u zemlji u tranziciji, beleži pad, poslovanje filijala stranih banaka, beležiće umanjenu aktivnost, u poređenju sa drugim regionima. Domaće banke, nemaju dodatne inostrane izvore poslovanja, i kao posledica toga manje su osetljive na promene domaćih makroekonomskih uslova. U ovome se ogleda, pozitivna korelacija, između poslovnih ciklusa, u zemlji u tranziciji, i ponude kredita, od strane filijala stranih banaka.

Važno je naglasiti, i da su različiti mehanizmi prisutni, kada filijale stranih banke ne reaguju snažno, na promene ekonomskih uslova, u zemlji u tranziciji (pull factor), u odnosu

na promene istih uslova u matičnoj zemlji (push factor). U prvom slučaju, pogoršani ekonomski uslovi u zemlji u tranziciji, mogu prouzrokovati smanjenje aktivnosti inostranih banaka u konkretnoj zemlji. Takođe, dokazano je, da u slučaju, kada se pogoršaju uslovi poslovanja u zemlji u tranziciji, kao što je već pomenuto, matična bankarska holding kompanija, povećaće svoje poslovanje u drugim zemljama.

Drugo, prisustvo većih stranih banaka, može imati za posledicu da informacije koje se dostavljaju nadzornim institucijama, u zemljama u tranziciji, mogu biti smanjene obzirom da je, rukovođenje i upravljanje rizicima preneseno na matičnu banku.

Treće, prisustvo navedenih banaka u zemljama u tranziciji, može izložiti ove zemlje spoljnim potresima posebno na one koji utiču na poslovanje matične banke.

Četvrto, važan je način regulisanja kredita, odobrenih u stranoj valuti. Strana banka, koja odobrava kredite, u svojoj valuti, dužniku u zemlji u tranziciji, ulazi u ozbiljniji kreditni rizik, što često nije u dovoljnoj meri shvaćeno, kako od strane same banke, tako i od nadzornih institucija u zemljama u tranziciji.

Peto, prisutna su takođe, određena shvatanja, da ulazak stranih banaka, može pogoršati stabilnost bankarskog sistema, u zemlji u tranziciji. Na primer, ako su domaće banke relativno neefikasne, one mogu odgovoriti, na povećanu konkurenciju, tako što će ulaziti u rizičnije poslove. Strane banke, mogu preuzeti dobre komitente domaćih banaka (sa dobrom kreditnom sposobnošću), ostavljajući im tako, samo rizičnije komitente, što će uticati na njihov profit, rizike i visinu kapitala domaćih banaka.

Šesto, uticaj međunarodne konkurencije, na ponudu u zemljama u tranziciji, uticao je tako što je došlo do smanjenja ponude kredita, u pojedinim zemljama, npr. Poljskoj.

Neophodno je napomenuti i, negativne posledice prisustva stranih banaka, u zemljama u tranziciji, na povećanje stepena koncentracije ukupne aktive bankarskog sistema, od strane malog broja banaka. Ovo je moguće, u zemljama u tranziciji, sa velikim učešćem stranih banaka u ukupnoj aktivi.

Male i srednje kompanije imaju glavnu

ulogu u zemljama u tranziciji (kao i u razvijenim zemljama Zapada), obzirom da one učestvuju sa skoro 90% u ukupnom broju kompanija, i zapošljavaju više od 50% ukupnog broja zaposlenih. Ove kompanije, takođe, su značajan izvor inovacija. Mogućnost dobijanja kredita, za ovu vrstu kompanija, je od presudnog značaja za njihov opstanak, a glavni izvor kredita, za njih su komercijalne banke.

Imajući u vidu, da strane banke uglavnom kreditiraju velike kompanije, krediti dati malim i srednjim kompanijama, u zemljama u tranziciji ne predstavljaju značajan deo njihove ukupne aktivnosti.

Međutim, iako je istraživanje pojedinih autora (Clarke)⁵ ukazalo da velike kompanije, u zemljama u tranziciji, imaju veće koristi, od ulaska stranih banaka na ova tržišta, u poređenju sa srednjim i malim kompanijama, on nije utvrdio bilo kakva ograničenja, u pogledu kreditiranja srednjih i malih preduzeća, od strane ovih banaka. Pri tome, treba naglasiti, da u slučaju, da dođe do navedene tendencije, u pogledu vrste komitenata, kome strane banke odobravaju kredite u zemlji u tranziciji, povećana konkurencija, na tržištu, može naterati domaće banke da preusmere svoju kreditnu aktivnost, ka malim i srednjim preduzećima, kada su u mogućnosti da odobravaju kredite samo prvoklasnim klijentima, u pogledu kreditne sposobnosti.

Naročito, treba naznačiti, da strane i domaće banke u različitim zemljama imaju u neku ruku, drugačije ciljne grupe klijenata, pogotovo u pojedinim slučajevima, kod malih i srednjih preduzeća (slučaj kod domaćih banaka u Estoniji). Sa druge strane, glavne ciljne grupe stranih banaka u Estoniji su veće domaće kompanije i veći izvoznici.

Nadzor poslovanja banaka u zemljama u tranziciji

Povećano učešće stranih banaka, postavlja brojna pitanja, u domenu njihovog nadzora.

Kao prvo, povećano prisustvo stranih banaka u ovim zemljama, zahteva, razvoj efikasne međudržavne prudencione kontrole. Iako je ključni cilj kontrole, međunarodno aktivnih banaka da se obezbedi, da nijedan deo poslovanja, ovih banaka ne bude nepokriven efikasnom kontrolom, kao i da će koordinirana akcija biti preduzeta, kada je potrebno, postojali su slučajevi, kada su banke izbegle efikasnu prudencionu kontrolu. Konsolidovana supervizija je ključni elemenat efikasne kontrole banaka, koje posluju u više zemalja. Ovo uključuje mogućnost, izveštavanja o bankarskim i nebankarskim poslovima, kako u domaćim, tako i u inostranim organizacionim delovima. Saradnja između država, u cilju jačanja supervizije finansijskih konglomerata, takođe je poboljšana, zato što finansijske grupe mogu prouzrokovati, značajne međunarodne probleme. Značajni elementi konsolidovanog nadzora, mogu uključiti, usklađenost visine kapitala prisutnom riziku, u poslovanju finansijskih konglomerata, efikasan nadzor banke i njenih filijala, u inostranstvu i konsolidovani nadzor.

Osnovni Princip Efikasne Bankarske Supervizije broj 23⁶ naglašava da bankarski nadzor, treba da, sprovodi sveobuhvatni konsolidovani nadzor u odnosu na banke koje posluju u više zemalja, adekvatni monitoring i primenu odgovarajućih prudencionih pravila u odnosu na sve aspekte poslovanja banke.

Struktura bankarske grupe, treba da je transparentna, u odnosu na obe nadzorne institucije, tako da su one u stanju, da vrše nadzor grupe efikasno na konsolidovanoj osnovi. Ključni deo konsolidovanog nadzora jeste uspostavljanje kontakta, i razmena informacija, sa ostalim nadzornim institucijama u drugim zemljama u kojima posluje banka, preko svojih organizacionih delova, shodno Osnovnom Principu Efikasne Bankarske Supervizije broj 24.

Informacije koje se razmenjuju, treba da sadrže kvantitativne i kvalitativne aspekte.

⁵ Clarke, G. R. G. Cull, M. S. Martinez, S. M. Sanchez: Bank lending to small business in Latin America: does bank origin matter? World Bank, Working Paper No. 2760
Citirano u R. Modeno, A. Villar: The increased role of foreign bank entry in emerging markets, BIS Papers, No. 23.

⁶ Basle Committee on Banking Supervision: Core Principles for Effective Banking Supervision, Basle, September 1997.

One moraju, da omogućavaju nadzornim institucijama, da procenjuju pokazatelj adekvatnost kapitala, izloženost banke velikim kreditima, i koncentracija izvora i depozita na konsolidovanoj osnovi. U svakom slučaju, obe nadzorne institucije, moraju biti svesne, da prudencioni standardi i supervizorska praksa, mogu biti različite između zemalja.

Nadzorna institucija zemlje, u kojoj se nalaze filijale inostranih banaka, treba da dozvoli neposrednu kontrolu banaka koja bi uključivala nadzornu instituciju matične zemlje banke, koja posluju na njenoj teritoriji. Zajedno sa razmenom podataka, neposredna kontrola filijale, domaće banke, u drugoj zemlji je preduslov efikasnog konsolidovanog nadzora banaka, koje posluju na međunarodnom planu.

Promene u nadzoru nad bankama u zemljama u tranziciji

Nagli rast broja prisutnih stranih banaka, u mnogim zemljama u tranziciji uticao je na povećanu složenost zadataka, sa kojima se suočavaju nadzorne institucije u tim zemljama. U meri, u kojoj se prisustvo stranih banaka povećava, od domaćih nadzornih institucija, se očekuje da poboljšaju stručnost, i broj svojih zaposlenih, u cilju, da nadziru mnogo složenije i nove usluge koje uobičajno uvode filijale stranih banaka. Ovaj uticaj je bio razmatran u Mađarskoj u kojoj pre nego što je ostvareno zadovoljavajuće znanje, sa kojim bi mogli da nadziru sve složenije usluge, koje pružaju filijale inostranih banaka, nadzorne institucije su imale poteškoće, u nadzoru visoko složenih operacija filijala inostranih banaka. Ovo se naročito odnosi na slučajeve, kada su filijale inostranih banaka, ušle u nebanakarske poslove, kao što su: osiguranje, upravljanje portfolijom i investiciono bankarstvo. Imajući u vidu složenost strukture mnogih međunarodno prisutnih banaka, postojala je potreba nadzornih institucija za poboljšanjem upravljačkih struktura ovih banaka.

Odgovarajuća upravljačka struktura, može da ima veće šanse, da obezbedi rane signale, u slučaju da se banka suočava sa problemima u poslovanju, nego što su to u stanju nadzorne institucije. Ovo je imajući u vidu, da pomenute

banke posluju na međunarodnom planu, mogući sistemski značaj, što uključuje nadzor, na konsolidovanoj osnovi, u poslovanju jedne banke u više zemalja, čime se postavlja pitanje koncentracije bankarskog sistema i upravljanje inostranim banakama.

Jedan od prvih problema sa kojima se suočavaju nadzorne institucije u kojima posluje filijala inostrane banke jeste politika davanja dozvole za rad. U ovim zemljama, politika davanja dozvole, stranim bankama, može biti predmet političkih pritisaka. Političko uplitanje, u proces davanja dozvole za rad, stranoj banci, u zemljama u tranziciji, može biti deo šireg međudržavnog sporazuma, umesto da je zasnovan isključivo na prudencionim kriterijumima. Procedure bi trebalo da budu uspostavljene, tako da štite zemlje u tranziciji, od političkog uticaja i uplitanja, pri davanju dozvola stranim bankama.

Nadzorne institucije u zemljama u tranziciji ne smeju nepotrebno da odlažu davanje dozvole, ulasku strane banke na domaće tržište, u nameri da omoguće domaćim bankama, dovoljno vremena da ostvare dobre pozicije u novim poslovima.

Sa druge strane, nadzorne institucije, u zemljama u tranziciji, mogu da se suoče sa poteškoćama, u primeni kriterijuma "pogodnosti i valjanosti" (fitness and property), u odnosu na rukovodioce i vlasnike budućih inostranih banaka, posebno kada vlasnici potiču iz složenih holding kompanija ili investicionih fondova.

Drugi problem, sa kojim se suočavaju zemlje u tranziciji, u pogledu nadzora filijala inostranih banaka, jeste pitanje, kako da se vrši nadzor lokalne filijale, velike međunarodne banke. Ovo zahteva, od njih, poznavanje finansijske pozicije, ne samo lokalne filijale, već i matične banke. Takođe, poteškoće sa kojima se suočava matična banka, mogu da imaju uticaj na poslovanje filijale te banke u konkretnoj zemlji, čak i u slučaju, kada je njeno poslovanje zadovoljavajuće. Obzirom, da navedene poteškoće u matičnoj banci, mogu veoma brzo da se prenesu na poslovanje lokalnih filijala u drugim zemljama, stabilnost finansijskog sistema, u zemljama u tranziciji, u velikoj meri zavisi od, kvaliteta prudencionog nadzora banaka u razvijenim zemljama.

Treće pitanje, sa kojim se suočavaju nadzorne institucije, u zemljama u tranziciji, jeste sklonost filijala, inostranih banaka, da nude različite nove finansijske usluge, derivate, a sve u cilju povećanja svog učešća na tom tržištu. Nastanak finansijskih konglomerata koji pružaju širok raspon usluga, takođe otežava njihovu prudencionu kontrolu i regulisanje. Shodno tome, pojava filijala inostranih banaka, u zemljama u tranziciji, zahteva od nadzornih institucija, u ovim zemljama, da poboljšaju sposobnost pribavljanja informacija, koji se odnose na sve veću primenu finansijskih proizvoda, uključujući derivate, kao i da su u stanju da analiziraju njihove posledice. U tom kontekstu, nadzorna institucija zemlje u tranziciji, u kojoj se nalaze filijale inostranih banaka, mora da sarađuje sa nadzornim institucijama zemalja u kojima se nalaze matične banke zato što kontrola poslovanja u domenu derivata se obično sprovodi, od strane nadzorne institucije, u kojoj je matična banka.

Četvrti problem, sa kojim se mogu sresti bankarske nadzorne institucije, u zemljama u tranziciji, ogleda se u određivanju obima finansijske pomoći, koji može da pruži matična banka svojoj filijali u toj zemlji, kada se ova suoči sa problemima u poslovanju. Brojne prepreke utiču na verovatnoću, i obim moguće finansijske podrške, matične banke svojoj inostranoj filijali.

Pre svega sa aspekta zakona, inostrana filijala je samostalni subjekat sa sopstvenim kapitalom, i obaveze matične banke da podrži njeno finansijsko poslovanje, su ograničene iznosom uloženog kapitala. Matična banka ima mogućnost da proda ili da zatvori svoju nesolventnu, ili nelikvidnu filijalu, u inostranstvu. Reputacija banke, kao i njena strategija razvoja mogu se uzimati u obzir pri odlučivanju, o sudbini inostrane filijale. Ostali faktori, takođe mogu da utiču, na verovatnoću i obim finansijske podrške matične banke, svojoj inostranoj filijali. Tako, matična banka koja se suočava, sa slabom profitabilnošću, ne može da ima dovoljan kapital, da finansijski podrži svoju inostranu filijalu, bez obzira što ima veliku zainteresovanost, da joj pruži svoju podršku.

Peti problem, prisutan kod zemalja u tranziciji, u kojima presudan deo banaka čine filijale inostranih banaka, kada su nadzorne

institucije suočene sa različitim vrstama promena. U slučaju, da je većina banaka kontrolisana, na konsolidovanoj osnovi, od strane nadzorne institucije matične banke, nadzorna institucija zemlje, u kojoj se nalaze filijale, treba da je sigurna, da je druga nadzorna institucija, u saznanju sa rizikom, sa kojim je suočena banka i njene filijale u inostranstvu. Rukovodioci u nadzornoj instituciji, zemlje u tranziciji, u kojoj su filijale inostranih banaka, svoju odgovornost dele sa, nadzornim institucijama zemlje gde su matične banke, s obzirom da je funkcija upravljanja, u velikoj meri, centralizovana u matičnoj banci, što automatski prouzrokuje odgovornost, njihove nadzorne institucije, za celu banku sa filijalama u inostranstvu. Prisutne su takođe, političke barijere u domenu razmene informacija, između zemlje u kojoj je matična banka, i zemlje u kojoj je njena filijala. Pri tome, treba imati u vidu, zakonska i poreska pitanja, kao i činjenicu da, memorandum o sporazumevanju, između nadzornih institucija može biti, ponekad, od male koristi.

Šesti problem, sa kojim se suočavaju nadzorne institucije, u zemljama u tranziciji, jeste prisustvo sistemskog rizika, u poslovanju banke, u više zemalja, gde ima svoje filijale. Sistemski rizik, može biti manji ili veći, kao rezultat povećanog učešća stranih banaka, u zemljama u tranziciji. U slučaju, da strane banke uđu u bankarski sistem, zemlje u tranziciji, u cilju konsolidovanja bankarskog sistema, i da doprinesu većoj efikasnosti, prisutan manji broj većih institucija, mogu da smanje sistemske rizike. Diversifikovani portfolio filijala inostranih banaka, u zemljama u tranziciji, može takođe da smanji sistemske rizike.

Sedmi problem, koga moraju biti svesne nadzorne institucije, u zemljama u tranziciji, ogleda se u činjenici, da mnoge banke nisu samostalne, već su deo širih holding kompanija. Pri tome, čak, kada je banka relativno umerene veličine, postojanje ovih grupa, postavlja pitanje nivoa konsolidacije, kada se vrši procena, adekvatnosti kapitala banke, ili njene likvidnosti. Holding kompanija, može da transferiše kapital, sredstva i obaveze, između različitih delova, ali, ako se ove pozicije ne posmatraju na konsolidovanoj osnovi, one mogu da imaju značajan rizik za banku u

kontekstu procene adekvatnosti kapitala i likvidnosti. Neispunjavanje pokazatelja adekvatnosti kapitala i likvidnosti, može dovesti do, netačnog prikazivanja finansijskog stanja holding kompanija. Podrška sa druge strane bankarske holding kompanije, tokom krize, zahteva pomoć svih delova holdinga, direktno ili indirektno. Ovi mogući problemi, mogu biti smanjeni konsolidovanin nadzorom, na nivou holding grupe kao celine.

Na kraju, treba naglasiti da ulazak inostranih banaka, u zemlje u tranziciji, može povećati koncentraciju u okviru bankarskog sistema, kako na domaćem, tako i na međunarodnom planu. Takođe, ulazak stranih banaka, može dovesti do pritiska na lokalne banke, u pravcu njihovog spajanja, u cilju bolje konkurentske pozicije. Proces konsolidacije finansijskog sektora, u zemljama u tranziciji, postavlja niz pitanja, uključujući pri tome, kako stvoriti zadovoljavajuću tržišnu disciplinu i adekvatni nadzor, za banke koje predstavljaju “too big to fail”⁷. Nadzorne institucije, moraju biti spremne, za mogućnost povećane koncentracije, u bankarskom sistemu zemlje u tranziciji, kao rezultat ekspanzije velikih međunarodnih banaka, na tržištu zemlje u tranziciji.

Jedinstveno poslovanje konsolidovanih finansijskih institucija, neizbežno povećava operacione rizike. Ovako poslovanje, smanjuje transparentnost, i povećava mogućnost rizika prouzrokovanog pogrešnim odlukama, od strane rukovodstva. Proces integracije poslovanja, takođe otežava nadzornim institucijama procenu rizika, s obzirom da tehnike transfera rizika, postaju mnogo složenije i stvaraju novu međuzavisnost između različitih vrsta rizika.

Konsolidacija poslovanja banke, i njenih filijala, u inostranstvu može povećati mogućnost sistemskih problema, u jednom

finansijskom sistemu, prouzrokovanih problemima u drugom. Uspešno rešavanje ovih problema, treba da uključi jačanje sposobnosti nadzornih institucija, da vrše kontrolu velikih složenih finansijskih institucija, i uspostavljanje jasnih pravila otvaranja i zatvaranja banke, kao i brze korektivne akcije, u odnosu na banku, koja pokazuje loše performanse poslovanja.

Stanje bankarskog sistema Srbije

Promene koje su se dogodile 2001. godine, prouzrokovale su reforme bankarskog sistema, sledeće godine. Broj banaka je smanjen sa 86, koliko ih je bilo početkom 2001., na 40 banaka, koliko ih je bilo novembra 2005. godine, odnosno 39 marta 2006.

Banke, zbog prisutne sporosti, u reformi pravnog i institucija sistema, kao i sporosti, u sprovođenju političkih reformi, prisutan su rizik ugrađivale u visinu kamatnih stopa, dok su zaštitu kapitala, od promene kursa i rasta cena na malo obezbeđivale ugradnjom deviznih klauzula, u ugovore o kreditima. U periodu 2004-2005. godine, svedoci smo smanjivanja kamatnih stopa, koje su i dalje, daleko više nego kamatne stope u okruženju, prvenstveno, zbog velike tražnje za kreditima i nepostojećih alternativnih izvora finansiranja privrede.

Proces restruktuiranja bankarskog sistema, imao je za posledicu, sa jedne strane, smanjenje ukupnog broja banaka, i broja banaka, u kojima je država većinski vlasnik, a sa druge strane, povećanja banaka kod kojih su vlasnici domaća i strana pravna lica.

Tabela 2.

Kraj perioda	Ukupan broj banaka	Banke u kojima je država većinski vlasnik		Banke u privatnoj svojini			
				Većinsko domaće vlasništvo		Većinsko strano vlasništvo	
		Broj	Učešće u bilansnoj sumi (u%)	Broj	Učešće u bilansnoj sumi (u%)	Broj	Učešće u bilansnoj sumi (u%)
2002.	50	23	49,4	15	23,6	12	27,0
2003	47	15	34,1	16	27,5	16	38,4
2004.	43	14	36,1	18	26,2	11	37,7
11/2005	40	11	25,5	12	10,2	17	64,3

⁷ F. S. Mishkin: How big a problem is too big to fail?, NBER, Working Paper No. 11814, Cambridge, USA, Decembar 2005.

Ulazak stranih banaka, na tržište Srbije, uticao je na povećanje konkurencije, kao i intenziviranje procesa spajanja, i pripajanja banaka. Sa svoje strane, strane direktne investicije u bankarski sistem, uticale su na povećanje raspoloživih izvora finansiranja, kao i na povećanu efikasnost bankarskog sektora.

Podaci o učešću tri, pet i deset najvećih banaka, u ukupnoj bilansnoj sumi banaka, ukazuju na daljni trend ukрупnjavanja banaka, koji je počeo 2001. godine. Uporedo sa smanjenjem ukupnog broja banaka, deset najvećih banaka, učestvovala su sa 68,24%, ukupne bilansne sume, svih banaka novembra 2005. godine.

Važno je napomenuti, da u periodu od juna do septembra 2005. godine, je došlo do povećanja učešća prvih deset banaka, u ukupnoj bilansnoj sumi. Ovo je prouzrokovano preraspodelom depozita, u okviru bankarskog sistema, što je imalo za posledicu, povećanje bilansne sume ovih deset banaka.

Stepen koncentracije banaka Srbije: učešće banaka u ukupnoj bilansnoj sumi (u %).⁸
Tabela 3.

	2002.	2003.	2004.	11/2005.
Tri banke	34,41	34,81	34,54	35,07
Pet banaka	46,04	47,64	47,29	49,31
Deset banaka	63,45	62,88	64,45	68,24
Uk. broj banaka	50	47	43	40

Koeficijent koncentracije banaka, na tržištu, predstavljala pokazatelj koncentracije. On ukazuje, na učešće poslovanja određenog broja banaka na tržištu. Kada posmatramo učešće, pet najvećih banaka, u bankarskom sistemu Srbije, u novembru 2005. godine, možemo utvrditi, da je vrednost tog pokazatelja bila 49,31%. Pri tome, tendencija se ogleda, u povećanju vrednosti ovog pokazatelja. Nastavak ovog trenda, prouzrokuje da prvih pet banaka u Srbiji ima monopolski položaj na tržištu.

Iz gore navedenog moglo bi se zaključiti, da na bankarskom tržištu Srbije, nema konkurencije. Međutim, to je pogrešno. Naime, jedan od najčešće korišćenih pokazatelja konkurencije, jeste Herfindahl-Hirschman

(HHI) indeks, pri čemu se on definiše, kao zbir kvadrata pojedinačnog učešća banke u ukupnoj imovini banaka.

Pri tome, u literaturi, se naglašava, da vrednost ovog pokazatelja, kada je manja od 1.000 može se govoriti o savršenoj konkurenciji, na tržištu, kada je vrednost u rasponu od 1.000 do 1.800 imamo slučaj oligopolnog tržišta, a kada je vrednost ovog indeksa veća od 1.800 reč je o monopolskom tržištu.

Vrednost HHI pokazatelja, za aktivu banaka Srbije, nije se značajnije menjala od 2002. godine, i ona se kretala od 627,3 koliko je iznosila te godine, do 650,7 koliko je bila novembra 2005. godine. Međutim, vrednost ovog pokazatelja na kraju 2001. godine, bila je 1.138,7. Na njegovo smanjenje, prvenstveno je uticalo, restruktuiranje bankarskog sistema, kao i likvidacija četiri do tada najveće banke.

Vrednost HHI pokazatelja za depozite je u periodu od 2002. godine, kada je imao najveću vrednost, do novembra 2005. godine smanjena, i tada je iznosila 665. Povećanje ove vrednosti, u poređenju sa 2001. godinom, posledica je gašenja četiri tada najveće banke. Kao posledica toga, depoziti tih banaka, preselili su se u nekoliko banaka, što je imalo za posledicu povećanje, vrednosti indeksa. Ova promena posledica je preraspodelom depozita, unutar bankarskog sistema, pri čemu su najveće povećanje depozita, ostvarile banke koje su u vlasništvu inostranih banaka.

Vrednost HHI pokazatelja, na kredite odobrene stanovništvu i privredi, je u poređenju sa 2001. godinom, novembra 2005., u porastu, i iznosila je 819,7. Povećanje vrednosti ovog pokazatelja, na odobrene kredite, prouzrokovano je povećanom kreditnom aktivnošću, u prvom redu privatizovanih banaka, i banaka sa većinskim stranim učešćem i njihovim većim udelom u iznosu ukupno odobrenih kredita.

Ukupan bilansni iznos, bankarskog sektora Srbije 30. novembra 2005. godine bio je 742,8 milijardi dinara, i tokom jedanaest meseci prethodne godine, povećana je za 232,7 milijardi dinara, odnosno za 45,6%. Pri tome, dominantni deo aktive, su potraživanja po

⁸ Tabela 2 i 3.: Narodna banka Srbije, Centar za istraživanje: Ekonomski pregled, Beograd, januar 2006.

odobrenim kreditima (70,7%), za razliku od pasive, gde 83,5% predstavljaju pozajmljeni izvori finansiranja (dinarski depoziti privrede i stanovništva, kao i devizne obaveze prema inostranstvu), dok 16,5%, predstavljaju sopstvene izvore finansiranja. Struktura depozita, ukazuje da najveće učešće, imaju depoziti stanovništva i depoziti preduzeća. Važno je naglasiti da od ukupnih depozita banaka, devizni depoziti učestvuju sa 65,3%.

Zaključna razmatranja

U članku je razmatrana problematika, ulaska stranih banaka u zemlje u tranziciji, njene pozitivne i negativne strane, kao i posledice navedenog procesa, na njihov nadzor u navedenim zemljama. Obzirom da je proces ukupljavanja banaka, u Zapadnoj Evropi, bio završen krajem 80 tih godina prošlog veka, zapadnoevropske banke su krenule u širenje svog poslovanja, između ostalog, ulaskom na tržišta zemalja u tranziciji, otvaranjem svojih filijala ili kupovinom državnih banaka. U nekim zemljama, u tranziciji, danas učešće stranih banaka je dominantno, u visini ukupne bilansne sume bankarskog sistema.

Problem sa kojim se, između ostalog, mogu

suočiti nadzorne institucije, u zemljama u tranziciji jeste prisustvo sistemskog rizika, u poslovanju banke, koja u više zemalja ima svoje filijale. Sistemski rizik može biti, manji ili veći, kao rezultat povećanog učešća stranih banaka, u zemljama u tranziciji. Kada strane banke uđu u bankarski sistem zemlje u tranziciji, u cilju konsolidovanja bankarskog sistema, i da doprinesu većoj efikasnosti, prisutan manji broj većih institucija, mogu da smanje sistemske rizike. Treba naglasiti, i da ulazak inostranih banaka, u zemlje u tranziciji, može povećati koncentraciju, u okviru bankarskog sistema.

Navedeni proces, prisutan je i u Srbiji, poslednjih pet godina kada je počeo intenzivniji proces, ulaska stranih banaka otvaranjem njihovih filijala ili kupovinom domaćih banaka. Gornje napomene, u pogledu mogućih negativnih posledica ulaska stranih banaka, odnose se i na domaći bankarski sistem, time više što ne postoje alternativni izvori finansiranja subjekata, zato što je konstantna veća tražnja od ponude kredita, i zato što su banke prvenstveno zainteresovane, za ostvarenje dobiti sa nedovoljnom spremnošću, da svoje poslovanje sagledavaju i iz ugla razvoja celokupne ekonomije.

Literatura

1. Basle Committee on Banking Supervision: Core Principles for Effective Banking Supervision, Basle, September 1997.
2. Haas R. D., Lelyveld I. V. Foreign banks and credit stability in Central and Eastern Europe: Friends or Foes, MEB Series 2003-04, De Nederlandsche Bank, Research Series Supervision No. 58, May 2003.
3. Mishkin F. S.: How big a problem is too big to fail?, NBER, Working Paper No. 11814, Cambridge, SAD, Decembar 2005.
4. Modeno R., Villar A.: The increased role of foreign bank entry in emerging markets, BIS Papers, No. 23., Basel.
5. Narodna banka Srbije, Centar za istraživanje: Ekonomski pregled, Beograd, januar 2006.
6. Song I: Foreign bank supervision and challenges to emerging market supervisors, IMF, Working Paper, No. 82., Washington, 2004.

Rezime:

Ulazak stranih banaka u zemlje u tranziciji bio je proces koji se intenzivirao sredinom 90 tih godina prošlog veka. U pojedinim zemljama za kratko vreme strane banke su postale dominantne u bankarskom sistemu ovih zemalja. Osim prednosti ovog procesa koje se ogledaju u uvođenju novih bankarskih tehnologija, mogućnosti ekonomije obima i vrsta poslova, unapređenju konkurentskog ambijenta, razvoju finansijskog tržišta, poboljšanju infrastrukture finansijskog sistema zemalja u tranziciji i privlačenje stranih direktnih investicija u ove zemlje, ovaj proces postavio je i niz pitanja u pogledu supervizije ovih banaka. Na prvom mestu to se odnosi na problematiku davanja dozvola za rad, zatim nadzor velikih međunarodnih banaka, nastanak finansijskih konglomerata, određivanje pomoći koju matična banka može pružiti svojoj filijali u inostranstvu i prisustvo sistemskog rizika.

Slični proces ulaska stranih banaka prisutan je u Srbiji gde je od 2002. do novembra 2005. godine učešće stranih banaka u bilansnoj sumi bankarskog sistema povećano sa 27,0% na 64,3%. Međutim, uprkos tome, ne može se govoriti da u našem bankarskom sistemu nema konkurencije imajući u vidu, s obzirom rezultate dobijene Herfindahl-Hirshman (HHI) indeksima, koji ukazuju da je prisutna konkurencija između banaka, iako novembra 2005. godine deset banaka (od ukupno 38) učestvuju sa 68,24% u ukupnoj bilansnoj sumi.

Abstract

The entrance of foreign banks in the countries in transition was a process which was intensified in the mid-1990s of the last century. In certain countries over a short period of time foreign banks gained a dominant position in the banking system of these countries. In addition to the advantages of this process reflected in the introduction of the new banking technologies, options for the economy of scale and types of business operations, promotion of a competitive environment, development of a financial market, improvement in the infrastructure of the financial system of the countries in transition and the attraction of direct foreign investments into these countries, this process raised a number of questions regarding the supervision of these banks. Primarily this refers to the issue of granting licences for operation, then the supervision of the major international banks, creation of financial conglomerates, determination of the assistance that the home bank may offer to its branch abroad, and the presence of systemic risk.

Similar process of the entry of foreign banks was present in Serbia where, starting from the year 2002 up to November 2005, the share of the foreign banks in the balance sheet sum of the banking system was increased from 27.0% to 64.3%. In spite of this, however, one can not say that in our banking system there is no competition bearing in mind the results obtained from the Herfindahl-Hirshman (HHI) indices which indicate the presence of competition between banks, although in November 2005 ten banks (from the total of 38) have participated with 68.24% in the overall balance sheet sum.